

**REC.: (t. I) *CHRYSYANIZACJA EUROPY.
KOŚCIÓŁ NA PRZEŁOMIE I i II TYSIĄCLECIA,***

red. Józef Dobosz, Jerzy Strzelczyk,

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,

Seria Historia nr 226, Poznań 2015, s. 291;

(t. II) *CHRYSYANIZACJA „MŁODSZEJ EUROPY”,*

red. Józef Dobosz, Jerzy Strzelczyk, Marzena Matla,

Seria Historia nr 228, Poznań 2016, s. 318;

**(t. III) *CHRZEST MIESZKA I i CHRYSYANIZACJA
PAŃSTWA PIASTÓW,***

red. Józef Dobosz, Marzena Matla, Jerzy Strzelczyk,

Seria Historia nr 231, Poznań 2017, ss. 338

„Trylogią chrystianizacyjną” nazwali redaktorzy cykl konferencyjny opublikowany przez Instytut Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza przy udziale Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk dla uczczenia 1050 rocznicy chrztu Mieszka I, których obchody państwowe i kościelne miały miejsce w dniach 16-18 kwietnia 2016 r. w Poznaniu i Gnieźnie oraz na Ostrowie Lednickim a w grodzie nad Wartą połączone były z erygowaniem pierwszego biskupstwa w państwie Piastów¹. We *Wstępie* do tomu II – datowanym w czerwcu tegoż roku – czytamy: „W poznańskim środowisku historycznym przed kilku laty zrodziła się idea szerokiego spojrzenia na wydarzenia z drugiej połowy X wieku i ukazania ich na tle rozprzestrzeniającego się na kontynencie europejskim chrześcijaństwa. W ramach projektu Narodowego Rozwoju Hu-

¹ Wiąże się jego założenie z Poznaniem, choć wśród badaczy równie silne jest przekonanie, że Jordan był biskupem dworskim, związanym z państwem Mieszka, którego granice za jego panowania (a potem za rządów Bolesława Chrobrego) były płynne i znacznie się poszerzały. Stabilizacja organizacji terytorialnej Kościoła w kraju Piastów nastąpiła wraz z powołaniem w 1000 r. metropolii w Gnieźnie wraz z jej pierwszymi sufraganiami (diecezje), z których jedna była umiejscowiona w Poznaniu.

manistyki, w toku trzech konferencji naukowych, próbujemy podjąć dyskusję nad zjawiskami i procesami, które Polańskiego księcia Mieszka I doprowadziły do przyjęcia chrześcijaństwa, utrwalanego w następnych stuleciach przez kolejne pokolenia Piastowiców”².

Dzieje kościelne są nieodmiennie związane z badaniami nad początkiem państwowości polskiej i znalazły swych badaczy doby nowożytnej od czasów Oświecenia po wiek XIX i wzbudzają trwale zainteresowanie aż po chwilę obecną, stwarzając przy skąpej bazie źródłowej okazję do kolejnych reinterpretacji po wielokroć analizowanych faktów. Poczesne miejsce zajmuje tu środowisko historyczne związane z filarami mediewistyki związanymi z dzisiejszym – obchodzącym właśnie stulecie powołania (1919) Uniwersytetem Poznańskim, noszącym początkowo nazwę Wszechnicy Piastowskiej – Kazimierzem Tymienieckim, Henrykiem Łowmiańskim i Gerardem Labudą. Pierwszy z nich, przybyły na nową Uczelnię z Krakowa w kwietniu 1919 r. na zaproszenie organizującej ją Komisji Stabilizacyjnej, budował Seminarium Historyczne w okresie międzywojennym i był jego filarem do końca życia (zm. 13 października 1968 r.)³; drugi (zm. 1984), pochodzący z Wilna, przeniósł w 1945 do stolicy Wielkopolski tradycje Uniwersytetu Stefana Batorego, był przez wiele lat dyrektorem Instytutu Historycznego i pozostawił po sobie m. in. fundamentalne dzieła dotyczące wierzeń pierwotnych Słowian (przede wszystkim *Religia Słowian i jej upadek* (1979) oraz *Początki Polski* (sześć potężnych tomów opublikowanych w latach 1963-1985⁴, z których ostatni ukazał się już po śmierci autora,

² J. Dobosz, J. Strzelczyk, M. Matla, Wstęp [w: *Chryścianizacja „młodszej” Europy*, s. 11.

³ Klasyki mediewistyki polskiej, wywarł ogromny wpływ na tworzenie poznańskiego środowiska historycznego a tematyka kościelna zajmowałaoczesne miejsce na łamach „Roczników Historycznych”, których był założycielem i redaktorem od 1925 do 1968 (ukazało się wówczas 35 tomów. (Zob. G. Labuda, *Kazimierz Tymieniecki 1887-1968* [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, pod red. J. Strzelczyka, Poznań 2010, s. 49-371.

⁴ Uczeń twórcy poznańskiej lituanistyki zacytował w artykule biograficznym opinię Henryka Samsonowicza na marginesie książki *Religia Słowian i jej upadek*: „Wszystkie dzieła Henryka Łowmiańskiego, bodaj największego historyka polskiego tego (tzn. XX-MK) stulecia, stanowią przykład logicznej konstrukcji, wyjątkowo szerokiej bazy źródłowej z uwzględnieniem przekazów pisanych, archeologicznych, językoznawstwa, antropologii kulturalnej, rozległego odczytania (przypisy do tekstu mogą niejednego historyka wpędzić w kompleksy), wreszcie szerokiej i wszechstronnej wiedzy ogólnej”. (J. Ochmański, *Henryk Łowmiański 1898-1984* [w:] *Wybitni historycy*, s. 481).

który jednak zdążył przeprowadzić w nim przed drukiem wymagające imponującego zaangażowania korekty) a także uczniów podejmujących tematy związane początków chrystianizacji Litwy⁵; w imponującym dorobku Gerarda Labudy (1916-2010), rektora UAM i redaktora *Słownika Starożytności Słowiańskich*, tematyka związana z Kościołem wczesnopiastowskim zajmowała poczesne miejsce od czasów studenckich (dwudziestojednoletni student był autorem rozprawy *Polska i krzyżacka misja w Prusach do połowy XIII wieku* oraz studium *Magdeburg i Poznań. Założenie arcybiskupstwa magdeburskiego i biskupstwa poznańskiego na tle wschodniej polityki misyjnej Ottona Wielkiego*⁶) do ostatnich lat życia⁷.

Do ich osiągnięć nawiązuje Józef Dobosz we *Wstępie* do zamykającej cykl części trzeciej (*Chrzest Mieszka I i chrystianizacja państwa Piastów* (s. 9 przypis 1), znakomita trójka poznańskich mediewistów bowiem pozostawiła po sobie kilka już pokoleń badaczy średniowiecznego Kościoła w Polsce na tle Słowiańszczyzny i Europy środkowej, którzy skupili wokół siebie w prezentowanej na tym miejscu trylogii grono badaczy polskich i zagranicznych, które stały się przedmiotem dyskusji podczas trzech kolejnych konferencji. Pierwsza została zorganizowana we wrześniu 2014 r. i dotyczyła wybranych zagadnień związanych z chrystianizacją Europy i Kościołem na przełomie I i II tysiąclecia. Druga obradowała o tej samej porze rok później i skupiła uwagę na wkraczaniu w krąg chrześcijański „młodszej Europy” (Saksonia, Skandynawia, Morawy, Czechy, Węgry, Słowianie południowi, ludy wschodniej części starego kontynentu, wschodnie pobrzeża Bałtyku (studium Jarosława Nikodema, s. 177-198, dotyczące początków chrystianizacji Litwy, doprowadzone do pierwszych dziesięcioleci długiego panowania na Wawelu Władysława Jagiełły a tym samym związku państwowego monarchii piastowskiej z Wielkim Księstwem Litew-

---

⁵ Należał do nich podpisany, który zgodnie z sugestią wynikającą z obaw przed ingerencją cenzury musiał tytuł książki *Chryścianizacja Litwy* zmienić – za radą doświadczonych starszych badaczy – na *Drogi zaniku pogaństwa u Białtów* (Wrocław 1976).

⁶ „Annales Missiologicae” t. 9, 1937, s. 201-435; „Roczniki Historyczne” t. 14 zeszyt 2, s. 185-238.

⁷ Zob. J. S t r z e l c z y k, *Gerard Labuda 1916-2010* [w:] *Wybitni historycy*, s. 855-874 (na s. 873 n. wykaz ważniejszych publikacji poznańskiego polihistora) oraz M. K o s m a n, *Gerard Labuda jako badacz Kościoła polskiego w średniowieczu*, „Nasza Przeszłość”, t. 115-116, Kraków 2011, s. 123-143.

skim. Autor kompetentnie podsumowuje dotychczasowy stan badań, odwołując się do literatury w pierwszym rzędzie niemieckiej, polskiej, litewskiej i anglojęzycznej. Poczesne miejsce zajmują tu oczywiście fundamentalne dzieła Henryka Łowmiańskiego, przede wszystkim z okresu międzywojennego⁸. Udziału Kościoła polskiego w misji pośród pogan dotyczy też obejmujący znaczny obszar czasowy artykuł Dariusza von Güttner Sporzyńskiego z dalekiego Melbourne: *Od misji do wojny świętej i krucjaty. Chrzest pogan w kręgu środkowoeuropejskim a ideologia krucjatowa* (s. 201-219). Otwiera on część drugą prezentowanego w tym miejscu tomu.

Podsumowanie obu pierwszych woluminów organizatorzy konferencji powierzyli Markowi Cetwińskiemu (Wrocław-Częstochowa), który rozważania nad tekstami 15 autorów dotyczące Kościoła na przełomie I i II tysiąclecia, zaprezentowane w czterech blokach (*Początki i rozwój chrześcijaństwa w ramach Cesarstwa Rzymskiego; W kręgu judaizmu i islamu; Pierwotne religie Europy; Ekspansja chrześcijaństwa poza Imperium Romanum*) uzupełnił uwagami na temat możliwości odkrywczych co do pogłębienia obrazu związanego z decyzją władcy Polan: „Chrzest Mieszka I i założenie poznańskiego biskupstwa to wydarzenia o skutkach niezwykle doniosłych dla dalszej historii Polski, lecz – stwierdza Tadeusz Silnicki – «jak to się odbyło – nie wiemy». Pesymizm wyraźny jest i w dalszych słowach tego wytrawnego znawcy dziejów Kościoła: «początki dziejów i organizacji kościoła w Polsce są i pozostaną nie wyjaśnione». Nie napawają optymizmem też dalsze wywody Silnickiego...” T. I, s. 288).

Cetwiński odwołuje się do studium Illickiego opublikowanego pół wieku z górą temu (*Początki organizacji kościoła w Polsce za Mieszka i Bolesława Chrobrego*) w tomie I *Księgi Tysiąclecia* (Poznań 1962), by dalej wykazać, że daleko posunięty pesymizm badawczy nie jest w pełni uzasadniony. Mają tego dowodzić opublikowane w trylogii rozprawy, choć znaczna ich część poprzestaje na podsumowaniu (potrzebnym i dobrze przeprowadzonym) dotychczasowych ustaleń,

---

⁸ Na łamach „Naszej Przeszłości” ostatnimi czasy zostały opublikowane teksty autora tej recenzji, związane z tematyką referowanego tu przeglądu badań dotyczących chrystianizacji wschodnich pobrzeży Bałtyku: 1) *Początki i rozwój chrystianizacji Litwy*, cz. I, NP, t. 112, 2009, s. 5-53; 2) *Początki i rozwój...*, t. 113, 2010, s. 5-65; 3) *Najnowszy obraz chrystianizacji Litwy: widziane z nad Wilii*, t. 124, 2014, s. 245-264.

stanowiąc zresztą punkt wyjścia do nowych prób spojrzenia na podejmowane tematy.

W rozprawie zamykającej tom II (*Początki chrześcijaństwa w pamięci historycznej «młodszej Europy»*) ten sam badacz nawiązując na wstępie do trzech kronik z pierwszej ćwierci XII w. dotyczących początków Polski, Czech i Rusi, dokonuje przeglądu zachowanych źródeł z czasów piastowskich, by w zakończeniu zauważyć: „Niewielka jest szansa na odpowiadającą rzeczywistości dawno minionej rekonstrukcję okoliczności przyjęcia chrztu przez Mieszka I. Niewiele też można powiedzieć o rzeczywistym przebiegu chrystianizacji Polski i krajów sąsiednich...” (s. 314).

Ważne, by kolejni badacze nie usiłowali budować na siłę nowych rekonstrukcji, nierzadko stanowiących próby podejmowanego z wysiłkiem a bez rezultatów trudu intelektualnego. Część trzecia dzieła, która dotyczy problematyki chrztu pierwszego historycznego władcy Polski i chrystianizacji państwa Piastów dowodzi, że w tym wypadku podjęty trud zaowocował interesującymi studiami prowadzonymi w kierunku zbiorowej syntezy. W kierunku, gdyż dokonano spojrzenia na wybrane tematy, związane z podejmowanymi badaniami a w kilku wypadkach przybliżono szerszemu kręgowi czytelników postacie i wydarzenia znane mu jedynie z imienia czy nazwy.

O zawartości rozdziałów pomieszczonych w czterech grupach przejrzysto informują ich tytuły:

- 1) Przed chrztem Mieszka (*Pogaństwo plemion polskich; Historiografia o misjach chrześcijańskich na ziemiach polskich przed 966 r.*
- 2) Wokół chrztu Mieszka I (*Rytuał chrztu poganina czyli jak mogła przebiegać liturgia chrztu Mieszka i co z niej wynika; Chrystianizacja Polski w kontekście środkowoeuropejskim...; Przyjęcie chrztu przez Mieszka i Włodzimierza W. – pobudki osobiste i interesy grupowe...; Chrzest pogan – chrzest Polski. Konwersja ludów pogańskich a rozwój idei wojny świętej).*
- 3) Od chrztu do chrystianizacji i organizacji Kościoła (*Tempo początków chrystianizacji ziem piastowskich; Organizacja Kościoła w pierwszej monarchii piastowskiej; Oda i jej ród. Zaplecze rodzinne i polityczne żony Mieszka I w Rzeszy; Kościół w Polsce a Rzesza do połowy XII w.).*

4) **Chrzest i chrystianizacja w tradycji, pamięci i sztuce.**

W tym bloku tematycznym znalazły się dwie rozprawy ukazujące chrzest Mieszka w polskim piśmarstwie historycznym do czasów romantyzmu (Maciej Michalski) oraz chrzest Polski w historiografii i świadomości rodaków dwu ostatnich stuleci (Marek Cetwiński). Natomiast Jarosław Jarzewicz zajął się motywami chrztu w sztuce średniowiecznej. Na tym polu znajdują się tematy do dalszych dociekań. We wprowadzeniu do części III Józef Dobosz napisał, że nie zamyka on dyskusji o chrzcie Mieszka i chrystianizacji jego kraju, zaś „na pełne podsumowaniu dorobku nauki historycznej narosłej przy okazji Jubileuszu 1050-lecia chrztu Mieszka I przyjdzie jeszcze pora”.

Zwłaszcza, że rocznica ta zaowocowała sporą ilością publikacji, z **których znaczna** część zachowa – w moim przekonaniu – wartość trwałą.
